

ZÂTÎ DİVANINDA HALK İNANIŞLARI

Hakan YEKBAŞ*

ÖZET

Halk ve divan edebiyatı aynı kültür ve inanç dünyasını paylaşırlar. Özellikle halk inanışları, divan edebiyatının önemli kaynaklarından biridir. Bu bağlamda Zâtî, yaşadığı devrin halk inanışlarını şiirine başarıyla aktarmış olan bir divan şairidir.

Anahtar Kelimeler : Zâtî, Zâtî divanı, divan edebiyatı, halk inanışları.

FOLK BELIEFS OF ZÂTÎ'S DIVAN

ABSTRACT

Folk literature and divan literature share same culture and belief world. Particularly, folk beliefs are one of the important sources of divan literature. In this context, Zâtî is a divan poet who successfully quoted the folk beliefs of his era into his poetry.

Key Words : Zâtî, Zâtî's divan, divan literature, folk beliefs.

Giriş

Klâsik Türk Edebiyatı, doğduğu ve geliştiği coğrafyanın çok dinli, çok dilli, çok kültürlü yaşam anlayışından millî bir sentez oluşturmayı başarmış, zengin bir edebî geleneğe sahiptir. Kaynağını Türk-İslâm medeniyetinin beslediği dinî, tasavvufî, kültürel, estetik ve felsefî değerlerden alan bu edebî gelenek, yüzyıllar boyunca canlılığını korumuştur. Bugün bile hâlâ kendisinden bahsettiren bu edebiyatın kimliğini oluşturan, felsefesini ve dünya görüşünü

* Okutman, Cumhuriyet Üniversitesi.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

şekillendiren en önemli kaynaklardan biri de hiç şüphesiz halk kültürüdür. Halkın günlük yaşamının birer tezahürü olan gelenekler, inanışlar, atasözleri, deyimler, merasimler... doğal olarak klasik şiirimizin de en önemli kaynaklarından biri olmuştur. Agah Sırrı Levend'in ifade ettiği gibi; "Doğal olarak herhangi bir edebiyatın öne kadar mükemmelleşmesi olursa olsun- bulunduğu devrin hayatını aksettirmemesi kaçınılmazdır."¹

Klasik şiirimiz de bu açıdan bakıldığında yaşadığı dönemin sosyal hayatını telmihler, teşbihler, mazmunlar gibi değişik yollarla beyitlere, mısralara ve kelimelere dökmeyi başarmış, canlı ve renkli bir geleneğe sahiptir. Bu bağlamda divan şiirini bir mozaığe benzetmek mümkündür. Bu mozaikte ilk bakışta seçilemeyen renkler, desenler, şekiller olabilir. Bu yüzden olsa gerek divan şiirini anlamayanlar, onu soyut ve hayattan kopuk bir edebiyat olmakla suçlamaktadırlar. Halbuki divan şiirinin beslendiği kaynaklar, onu ortaya çıkaran zihniyet ve genel yapısı milli özelliklere sahiptir. Çünkü divan şiiri, Andrews'un ifadesiyle; "Gerçek hayatla hiçbir ilgisi olmamak şyle dursun, çok büyük bir ihtimalle, kendini Yreten Kültürün ve toplumun hayatıyla her türlü bağları koparıp"² gerçekleştiren bir içeriğe sahiptir. Bundan dolayıdır ki, günlük hayata ve toplumun kültürüne ait muhtelif yansımalar şiir diliyle günümüze kadar ulaşmıştır. Bu konuda divan şiirinin tarih ve sosyoloji ilminden daha belirleyici örneklerle sahip olduğunu belirten Agah Sırrı Levend şöyle demektedir: "Toplumun belli bir süreçteki durumunu görmek istiyor musunuz? Edebiyat gözden geçiriniz. Toplum bilim araştırmalarında çok zengin bir kaynak olan tarih, bu konuda edebiyatla asla yarışmaz. Tarih, uluslar ancak siyasal birer topluluk olarak ele alınır. Oysa edebiyat umut, kaygı, heyecan ve tutku içinde örnen, abalayan insanlardır, bütünümleri ve de erleriyle canlandırır"³. Levend'in, insanların düşkünlükleri ve değerleri olarak ifade ettiği kültür unsurlarının birçoğu klasik şiirimizde yer bulmuştur. Divan şairi de bu bakımdan günlük hayatın ve halk kültürünün parçası olan her unsuru kendi estetik dünyası içinde kullanmayı bir gelenek haline getirmiştir.

Divan edebiyatı, bu anlamda halk kültüründen ve halk edebiyatından asla ayrı düşünülemez. Âmil Çelebioğlu, bu gerçeği şöyle ifade etmektedir: "Halk ve divan edebiyatımız, bütünümleriyle"

¹ Agah Sırrı Levend, Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar Enderun Kitabevi, İstanbul 1984, s. 259.

² Walter Andrews, Şiirin Sesi, Toplumun Çarkı (çeviren : Tansel Güney), İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 32.

³ Agah Sırrı Levend, Türk Edebiyatı Tarihi, Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 52-53

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

da ifade edilmektedir.¹¹ Bu kavramlardan yola çıkıldığında inanışların aslında genellikle eski geleneklerin ve diğer inanç sistemlerinin bir uzantısı olarak kabul edildiğini görmekteyiz. Hilmi Ziya Ülken, halk inançlarının önemli bir kısmının eski çağlardan ve başka kültürlerden gelen unsurlar olduğunu belirttikten sonra inanışların Türk kültürü ve folkloru ile bütünleşmiş olduğunu belirtir.¹² İnanışlar, bu yönüyle tek bir inanç sisteminin değil birden fazla inanç sisteminin ve geleneklerin tesirinde oluşmuştur. Osmanlı toplum hayatına baktığımızda da inanışlarla ilgili yapılan bu tanımlamanın doğru olduğunu görmekteyiz. Türklerin özellikle İslam öncesi yaşantılarından kalan inanışlar ile Osmanlı coğrafyası içinde yaşayan farklı millet ve dinlerin etkisiyle oluşan halk inanışları, zamanla birbirine karışmış ve günlük hayatın önemli birer unsuru haline gelmişlerdir. Fakat unutulmamalıdır ki, inanışların oluşmasında din dışı etkenlerin tesiri olduğu gibi dinin de dolaylı yollardan etkisi vardır.

Her şeyden önce iyi bir gözlemci olan divan şairi de, içinde yaşadığı toplumun sahip olduğu her türlü inanışı kendi estetik anlayışı içinde şiirine aktarmıştır. Bu şekilde halk kültürü ve günlük yaşamın içindeki her unsur, divan şiirinde kendisine yer bulmuştur.

Halk inanışlarını şiirine başarılı bir şekilde aksettiren şairlerden biri de Zâtî'dir. Ziya Paşa tarafından "Türk şiirine temel koyan şairlerin üçüncüsü" olarak nitelendirilen bu büyük şair, Bayezid Câmî civarındaki dükkanında falcılık yaparak ve devrin büyüklerine kasideler yazarak geçimini sağlamıştır. Divanında var olan gazelleri incelendiğinde görülecektir ki bu büyük şair, divan şiirimizin hemen hemen tüm mazmunlarını ve inceliklerini başarıyla kullanmıştır.¹³ Zâtî, yaşadığı dönemde başta Bâkî olmak üzere birçok divan şairini etkilemiş ve tezkirelere göre birçok şaire ustalık etmiştir.¹⁴

İlk iki cildi Ali Nihat Tarlan¹⁵, üçüncüsü Mehmed Çavuşoğlu ve M. Ali Tanyeri¹⁶ tarafından hazırlanan divanında yer

¹¹ Pertev Naili Boratav, Türk Halkbilimi II, 100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Töşrenler, Oyunlar) Gerçek Yayınevi, İstanbul 1973, s. 8.

¹² Hilmi Ziya Ülken, "Türk Folklor Araştırmaları", Türk Folklor Araştırmaları, I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1974, s. 35.

¹³ Mehmet Arslan, "Zâtî'nin şiirlerinde Mu'ammâ Benzeri Bazı Harf ve Kelime Oyunlarına Dair", Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri Kitabevi, İstanbul 2000, s. 306.

¹⁴ Mehmed Çavuşoğlu, "Zâtî", İslam Ansiklopedisi, XIII, MEB Devlet Kitapları, Eskişehir 2001, s. 467.

¹⁵ Ali Nihat Tarlan, "Zâtî" Divanı, I. Cilt İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1967.; Ali Nihat Tarlan, "Zâtî" Divanı, II. Cilt İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

tanımlayan Boratav'a göre tılsımlar çeşitlilik gösterir.¹⁹ Halk inanışlarına göre kılıç veya genç bir kız tılsım olarak kullanılabilir.²⁰

Divan şiirinde tılsım, daha ziyade hazine unsuru ile birlikte düşünülür.²¹ Eskiden insanlar hazinelerini korumak için viranelere gömdükleri gibi yine hazinelerine kimsenin el sürmemesi ve çalmaya teşebbüs edememesi, edeceklerin bir fenalığa uğraması için bir tılsım yaparlarmış.²² Hazine için tılsım, hazineye bekçilik yaptırılan bir ejderhadır ve bu tılsım çözülmedikçe hazineye hiçbir şey kâr etmez.²³ İnanışlara göre yılan evin sahibi, koruyucusu, definelerin bekçisidir.²⁴

Yukarıda ifade ettiğimiz inanışların tamamını Zâtî'nin şiirinde rahatlıkla görebiliriz. Zâtî, bu inanışa aşk hazinesinin başındaki yılanı, âhının dumanına benzeterek telmihte bulunur.

Kılmamağ için tılsım-ı genc-i 'ıška meyli halk

Dûd-ı âh-ı Zâtî şekl-i ejdehâ-peyker yeter (476/7)

Zâtî, ilim hazinesine ulaşmak isteyenlerin tılsıma benzettiği insanı anlamasıyla, onun yaradılışındaki hikmeti idrak etmesiyle başarıya ulaşacağını söyleyerek bu inanışa göndermede bulunur.

Fehm itmege kasd eyler isen ger bu tılsım

Gencîne-i 'ilm açıvire Bârî Te'âlâ (1/3)

Zâtî, hazineleri koruduğunu inanılan tılsım ve yılan inancına değişik yollarla şiirinde değinmiştir. Kimi zaman yılanı, sevgilinin güzellik unsurlarıyla kullanır. Sevgilinin saçı, onun güzelliğini bekleyen bir yılan olarak tasavvur edilir. Ayrıca şekil itibarıyla kıvrım kıvrım olması münasebetiyle yılan ile birlikte zikredilir. Bazen de rakîbi, güzelliğini bir hazineye benzettiği sevgilinin başında bekleyen yılanı benzetir.

Ol âfet mâr-ı zülfin genc-i hüsninden gidermişdür

Ol itdügi işün ben olmuşam bîmâr derdinden (1180/4)

¹⁹ Pertev Naili Boratav, age, s. 148.

²⁰ Age, s.85-86.

²¹ Harun Tolasa, Ahmed PaaÖnÖşir DŸnyasÖ Akçağ Yayınları, Ankara 2001, s. 129.

²² Ahmet Talât Onay, age, s. 165.

²³ Harun Tolasa, age, s. 129.

²⁴ Pertev Naili Boratav, age, s.75.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Zülfinün mârı kimün boynına tolaşdı ola
Kim bulupdur ‘acebâ genc-i firâvânı yine (1245/3)

Agu dilli ‘adûlar dôstun yanında çok ‘âşık
Hazer kılmak gerek gencîne-i pür-mâr sevmekden (1197/3)

Var mı bir sîmîn-beden yanınca ağyâr olmaya
Kanı bir gencîne anunla bile mâr olmaya (1399/1)

Perilerle ilgili inanışlar

Halk kültüründe olağanüstü veya tabiatüstü varlıkların önemli bir yeri vardır. Bazen dinî bir inanıştan bazen de halk geleneğinin, memoraların veya masalların etkisiyle var olduklarına inanılan olağanüstü varlıklar, halk inanışlarının önemli unsurlarından biridir.

Türklerin sosyo-kültürel yaşamında yüzyıllardan beri var olan; cin, peri, mekir, albastı, çarşamba karısı, kara-kura, cadılar gibi birçok olağanüstü varlık hakkında çeşitli hikâyeler ve masallar uydurularak sözlü bir gelenek oluşmuştur.²⁵ Zamanla bu sözlü gelenek toplumun doğal bir yansıması sayılan edebiyatın önemli kaynaklarından biri olmuştur. Divan şairleri de olağanüstü veya tabiatüstü varlıklarla ilgili inanışları şiirlerinde değişik vesilelerle konu edinmişlerdir.

Zâtî de halk inanışlarındaki bu olağanüstü varlıklardan şiirinde sıkça bahseder. Özellikle perilerle ilgili inanışlara Zâtî divanında birçok beyitte rastlamaktayız. Yalnız burada şunu da ifade etmeliyiz ki, halk kültüründe birçok yerde “peri”, “cin” kelimesi ile birlikte eş anlamlı olarak kullanılır. Boratav, “ ‘Peri’ sözü, birçok hallerde ‘cin’ ile eş anlama gelir, ama bu varlığa daha çok masallarda rastlanır.”²⁶ demektedir. Aynı şekilde Özkul Çobanoğlu, memoralarda olağanüstü varlıklar arasında sayılan “cin, peri ve şeytan”ların aynı varlık familyasından geldiğini, fakat bu varlıkların kendi aralarında “iyi” ve “kötü” diye vasıflandırıldığını söyler. Çobanoğlu, cinler için sıralanan özelliklerin hemen hepsinin periler içinde düşünüldüğünü,

²⁵ Pertev Naili Boratav, age, s. 91-97.

²⁶ Age, s. 91.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

fakat “peri” kelimesiyle kastedilenin aslında kadınlar ve kızlar olduğunu ifade eder.²⁷ Bu ifadelerden yola çıkıldığında halk inanışlarında perilerin özellikle iyi varlıklar olduğu ve kadın veya kız olduğu görüşünün hâkim olduğu görülmektedir.

Periler, halk inancına göre özellikle hamamlarda ve vîrânelerde olur. Oturdukları ya da toplaşıp eğlenmek için uğradıkları yerler arasında değirmenler, hamamlar, terk edilmiş tekin olmayan evler, örenler, mezarlıklar, hanlar, köy odaları, büyük ağaçların altı gibi yerler bulunan periler; aynı zamanda her sûrete girebilmektedir.

Bu inanıştan yola çıkan birçok divan şairi de perileri; çeşme, pınar ve hamamların onların durak yeri olduğu, insanlarla ünsiyete gelmemesi, onlardan kaçması, gözle görünmemesi yani bir nevi gizlenmesi, son derecede güzel oluşları, bazen insanları kendilerine âşık edip bağlamaları, çeşitli sûretlere girmeleri gibi inanışlarla sevgili için müşebbehünbih olarak kullanırlar.²⁸

Zâtî, perilerle ilgili yukarıda sayılan birçok inanışı şiirine başarıyla aksettirmiş bir şairdir. Bunlardan biri de perilerin insanların gözüne görünmemeleridir. Periler; göze görünmez, bu yönüyle de sevgiliye teşbih edilir.²⁹ Onun görülebileceği tek yer âşığın gönlüdür.

O kim cism-i perî-âsâ nihândur çeşm-i insândan

Gönül gökinde Zâtî gün gibi anı ‘ayân buldum (945/7)

Halk arasında yaygın olan büyü, tılsım gibi yöntemler
seyg3 Tf.(4403 1.8(r)-14(d).7)18.9(e)-10.6(m20.4519 2 Tf.72(-)19(i)-3.46Ç463r3 büy) (9457(3

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Riyâzetler çeküp esmâ okursın görmek istersin
Görinmezse sana Zâtî ‘acebdür ol perî-peyker (284/5)

Esmâ çekenler ayrıca etraflarına bir daire çizerek otururlar.
Böylece kötü ruhlardan korunurlarmış. Bu olayı A. Talât Onay, “Esmâ

Sen perî gayr ile hammâma gidelden eflâk
Nâr-1 âhumla tokuz kubbeli hammâm oldı (1760/2)

Aynı inaniş başka bir beyitte tekrarlayan Zâtî, periyi bu sefer cennetle ilişkili olarak kullanarak bir hûrî ve bir melek gibi güzel olduğuna işaret etmek istemektedir.

Bir perîye germ olup hammâmda didüm ana
Bâğ-1 cennet içre bir billûrdan şimşâdsın (1064/5)

Eger gılmân-1 kasr-1 cenneti seyr itmek istersen
Temâşâ eyle sôfi ol perî hammâmdan geldi (1628/6)

Yukarıda daha önce ifade edildiği gibi, periler hamamların yanı sıra tekin olmayan vîrâne ve تنها yerlerde de bulunurlar. Vîrâne yerlerin bir özelliği de dîvânelerin uğrak yeri olmasıdır. Halk arasında dîvânelere “perî tutmuş, perilenmiş” denmektedir.³⁴ Sevgiliye tutulmuş olan âşık da bir anlamda “perilenmiş” olan dîvânelere benzetilmektedir. Bu yüzden perilerin buldukları vîrâneleri gezmektedir.

Ey perî şöyle harâb itdün ki ‘aklın Zâtî’nün
Hâline kah kah güler dîvâneler vîrânenen (1143/7)

Mecnûn’da bir periye benzeyen Leylâ’ya tutulmuştur ve onun yüzünden dîvâne olup dağlara, çöllere düşmüştür. Zâtî; Mecnûn’un dağlarda Leylâ’yı aramasını, perilerin تنها yerlerde olduğu halk inanişına bağlamaktadır.

Tağda ararsa Leylîyi Mecnûn ‘aceb midür
Zîrâ ısız mahaller olur mesken-i perî (1654/3)

Zâtî divanında, perilerin insanı delirttiğini gösteren başka örnekler de bulunmaktadır. Halk arasında perilerin giyinmiş veya çıplak olarak güzel kızlar ve kadınlar sûretinde görüldüğüne inanılır.³⁵ Bu güzellik karşısında âşığın dîvâne olmaması mümkün değildir. Öyle

³⁴ Mehmed Çavuşoğlu, age, s. 110.

³⁵ Özkul Çobanoğlu, age, s. 78.

ki periye benzeyen sevgilinin tasviri bile âşığın dîvâne olmasına sebep olabilir.

Keremler eyle gel üstâdlar cânıçün ey nakkâş
Gören dîvâne olur ol perînün yazma tasvîrin (1081/4)

Halk inanışlarına göre deliler, baharın gelişiyle daha da çıldırırılmış. Bahar ayı içinde bir de periler gibi güzel sevgiliyi gören âşık, artık mecnûn olur. Bu telakkiden yola çıkan şairimiz de, peri gibi güzel sevgiliyi görüp ona çarpılan ve bu yüzden dîvâne olan gönlünün baharın gelişiyle iyice mecnûn olduğunu söylemektedir.

Rûzdan fark eylemez leyli dil-i şûrîdeyi
Ol perînün nev-bahâr-ı hüsnidir mecnûn iden (1133/2)

Halk arasında perilerden gelecek kötülöklere karşı tedbir almayanların, onları herhangi bir sebeple kızdıranların veya onlara meydan okuyanların çarpılmak, sakatlanmak, hatta öldürölmek suretiyle cezalandırılacağına inanılır.³⁶ Halk inanışlarına göre perilerle uğraşanlar er ya da geç periler tarafından çarpılırlar. airimiz de periye benzeyen sevgiliyi aniden karşısında görünce ağzının eğildiğini söyler. air, ayın hilal şekline olmasını sevgilinin kaşlarını görmesine bağlamak sûretiyle hüsn-i ta'lîl yapar.

Âdem oldur toğrusını söyleye nâ-geh seni
Göricek ağzum eğildi ey perî-zâdum benüm (889/5)

Matla'-ı hüsnünde görmüş ol hilâl ebrûları
Dün gice mâh-ı nevün agzı egilmiş ey perî (1576/1)

Büyü, Muska, Nazar, Tılsım, Fal ile ilgili inanışlar

Boratav'a göre, "İyi veya kötü bir sonuç olmak için tabiat ögelerini, yasalarını etkilemek ve olayların olağan düzenlerini değiştirmek için girişilen işlemlerin topuna birden büyü denir."³⁷ Maalesef halk kültüründe önemli bir yeri bulunan büyücölük için

³⁶ Pertev Naili Boratav, age, s. 92.

³⁷ Age, s. 128.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

çeşitli araçlar ve maddeler kullanılmaktadır. Boratav büyü için kullanılacak araçların; esmâ, dualar, rakamlar, türlü remiz veya resimler gibi “yazı” türünden olabileceği gibi yenilen, içilen, yakılan, bağlanan veya dikilebilen, gömülen, düğüm atılabilen eşyalar da olabileceğini ifade eder.³⁸

Eskiden yukarıda sayılan yollarla “iyi” veya “kötü” diye vasıflandırılan büyüler yapılırdı. Büyüler çoğunlukla “muska, hamâyil, nüsha, bazzâ bend, yafta, hâim”, hürz, ta’vîz, değişik isimlerle anılan yazılı bir kâğıt veya deri parçası yoluyla gerçekleştirilirdi.

Nazar, bir hastalığa karşı korunmak, kazalara karşı korunmak, kaybedilen bir eşyayı bulmak... gibi iyi niyetle yapılan büyüler çoğunlukla toplum tarafından hoş görülürdü. Bu tür büyüler yapılırken bir deri veya kâğıt parçasının üzerine çoğunlukla; âyet, Allah’ın isimleri, Hz. Muhammed’in ve meleklerin isimleri ile tılsımlı olduğuna inanılan sözler yazılırdı. Bu deri ve kâğıt parçaları; genelde üçgen şeklinde katlanarak ve zarar görmemesi, yazıların silinmemesi amacıyla muşambaya veya bir deri parçasına sarılarak boyuna asılır veya elbiseye dikilirdi.³⁹ Muskalar; çocukların omuzlarına, büyüklerin boynuna asılırdı. En çok da üçgen biçiminde yapılırdı.⁴⁰

Büyü, divan şiirinde de halk kültüründeki özellikleriyle birlikte anılır. Bu konuyla ilgili olarak Zâtî divanında birçok örnek bulunmaktadır. Zâtî, sevgilinin güzellik unsurları olan “hat, leb, kâmet” ile birlikte “hürz, hamâyil, vefk, şirinlik muskası, nüsha” gibi kavramları kullanır. Bu sayede sevgiliye yaklaşmayı, ona şirin görünmeyi arzulamaktadır. Ayrıca aşağıdaki beyitlerden muska, nüsha, hamâyil veya pazıbentlerin kola bağlandığı, boyuna takıldığı veya vücutta taşındığı da anlaşılmaktadır. Yine dikkat edilirse bu kavramlar etrafında “yazmak, hâme, hat” gibi yazıyla ilgili kelimeler kullanılmıştır.

Nushalar yazdurup ey döst hamâyil nidem âh

Tolayup boynuna kolın seni pehlûya çeker (427/4)

Bana tatlu gelür başdan başa ol ney-şeker-kâmet

Meger kim yazdurup boyınca şirinlük götürmişdür(426/6)

³⁸ Age, s. 132.

³⁹ Raphaela Lewis, Osmanlı Türkiye’sinde Gündelik Hayat, âdetler ve Gelenekler(çev. Mefkure Poroy), Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul 1973, s. 52-54.

⁴⁰ Pertev Naili Boratav, age, s. 146.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Yukarıda daha önce ifade edildiği gibi muskalar, nazardan veya bir hastalıktan korunmak amacıyla da kullanılırdı. Fakat özellikle muskalar, halk hekimliğinde insan vücuduna gelecek zararları önleme güçleri bakımından önemlidir.⁴¹ Muskalar, özellikle ateşli bir hastalık olan hummaya karşı şifa olacağına inanılarak kullanılırdı.⁴²

Hummâ-yı ‘ışka nusha yüri kâr eylemez

Ey bana nusha yazan anun iç suyunı ez (521/1)

Ey bana nusha yazan kimse yüri ez suyun iç

Ditreten derd ile dir dir beni fûrkat tebidür (398/6)

Yakarsa yaksun âteş-i cevriyle nusha-veş

Yanında olayın teb-i hicrân kosun beni (1662/3)

Eskiden çok yaygın olan veba hastalığına karşı da muskalar kullanılırdı. Vebadan korunmak için muskaların içine yakut konulmuş. Boğaza asılırsa veya yutulursa vebaya ve vesveseye karşı koruyacağına, iyileştireceğine inanılmış.⁴³

Yâkûtun üzre kâtib-i devrân gubâr ile

Bir nusha yazdı adını hırz-ı revân kodı(1741/4)

Hastalıkların yanı sıra özellikle hayvanlardan gelecek zararlara karşı halk arasında “afsunlama” diye tabir edilen yöntem uygulanırdı. Özellikle akrep ve yılan gibi zehirli hayvanların sokmasına karşı afsunlama yaparak korunma yöntemi uygulayan insanların varlığına inanılırdı.⁴⁴ Halk arasında “ş

yılanın kendisini öldürmemesi için efsunlu kişiye yalvaracağı söylenmektedir.⁴⁵

Halk arasında akrep ve yılanın özellikle tiryâk ve reyhandan kaçtığına dair bir inanış vardır.⁴⁶ Aşağıdaki beyitte geçen tiryâk kelimesi, A. Talât Onay tarafından “yılan ve akrep sokmalarında vücuda giren zehirlerin etkisiz hale getirilmesinde kullanılan panzehir”⁴⁷ şeklinde tanımlanmaktadır. Zâtî de yılan zehrinin kendisine etki etmeyeceğini söyler. Çünkü yılan zehrine karşı kendisinin tiryâkı yani panzehiri vardır. Bir anlamda yılan zehrine karşı efsunlanmıştır.

Eylemez te'sîr zehr-i ef'î-i âşûb ana

Kim ki isti'mâl iderse Zâtiyâ tiryâkümüz (498/7)

Geçmişten günümüze kadar varlığını sürdüren ve etkinliğini hâlâ koruyan inanışlardan biri de nazar inanışıdır. Hz. Muhammed'in “Göz değmesi haktır.”⁴⁸ hadîsinden de anlaşılacağı üzere İslam dininde de nazarın varlığı kabul edilmiştir. Nazar; kimi insanların bakışlarındaki zararlı güç ve bu nitelikleriyle insanlara, hayvanlara ya da bir nesneye bakmak sûretiyle canlılara hastalık, sakatlık, ölüm; nesnelere de kırılma gibi etkileri olan bir olaydır.⁴⁹ Nazara, halk deyişiyile “kem gözler” sebep olur. Nazara karşı korunmak için; nazarlık, üzerlik otu, iğde çekirdeği, yengeç veya kurt dişi, kurşun dökürme, tütsülenme gibi yollar denir.⁵⁰

Fakat halk arasında çoğunlukla Kur'an'ın bir veya birkaç sûresi yahut çeşitli duaların bir kâğıda yazıldıktan sonra bunun üçgen şekline getirilip yedi kat muşambaya sarılmasıyla yapılan muskanın bir bez kılıf içerisinde omuzda, boyunda ya da koyunda taşınmasıyla nazara karşı tedbir alınmaktadır.⁵¹

⁴⁵ Abdülaziz Bey, Osmanlı âdet, Merasim ve Tabirleri İkinci Kitap, (Hazırlayanlar: Kazım Arısan, Duygu Arısan Güney), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s. 373-374.

⁴⁶ Ömer Özkan, Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı Kitabevi, İstanbul 2006, s. 396.

⁴⁷ Ahmet Talât Onay, age, s. 442.

⁴⁸ Kÿtÿb-i Sitte Hadis Ansiklopedisi Silt : 11, (Hazırlayan: İbrahim Canan), Akçağ Yayınları, Ankara (?), s. 111.

⁴⁹ Pertev Naili Boratav, age, s. 125.

⁵⁰ Özkul Çobanoğlu, age, s. 197.

⁵¹ Nilgün Çıblak, “Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnanç, ve Bunlara Bağlı Uygulamalar”, Tÿrkÿk Bilimi Aratörmalar (TÿBAR), Sayı: 15 (2004), s. 108.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Nazar inanışından yola çıkan Zâtî, sevdiğine başkalarına bakmamasını nasihat eder. Çünkü sevgiliyi görenler ona hayran olacaklar ve ona nazarlari degecektir. Buna karşılık en etkili yol da “hırz”, “levha” veya “tılsım” olarak nitelendirdiği muskalardır.

Yabana bakma sâni'a sun'ından it nazar

Gör bu tılsımı özge temâşâ degül misin (1005/2)

Hatun bir hırz-i cân yazmış lebün üzre senün cânâ

Hazer kıl göz deger ana deyen kimse yalan söyler (365/5)

Eskiden beri insanlar, yapılacak bir işin sonucunun iyi mi kötü mü olacağını önceden bilmek; bir insanın yazgısını öğrenmek, talihli olacağı girişimleri sezebilmek; yapılması gereken bir iş için uğurlu bir saat seçebilmek gibi sebeplerle fala bakma ihtiyacı duymuşlardır. İnsanlar; bu yüzden rüzgârdan, kuşların uçuşundan, ötüşünden anlam çıkarmaya, kendi gövdesindeki istemsiz hareketleri (göz seğirmesi, kulak çınlaması, hıçkırık...) iyiye ya da kötüye yormaya başlamıştır.⁵² Zamanla bir gelenek hâline gelen fal inanışı, eski Osmanlı toplumunda ve günümüz kültüründe etkin olan bir halk inanışdır. Hemen hemen toplumun her kademesinde yaygın olarak var olan bu telakki, kültürümüze “Fala inanma, falsız da kalma” şeklinde yansımıştır. İnsanların kendi geleceğini, yakınlarından birinin sağlık durumunu, uzakta olan birinin hâlini öğrenme, çaldırıldığı veya yitirdiği değerli bir nesneyi bulma kaygısı gibi önemli hâllerde, kendi imkânları ile elde edemediği bilgiyi sağlamak için falcılara başvurmaları eski bir gelenek ve inanış olarak günümüzde de etkinliğini sürdürmeye devam etmiştir.⁵³

Zamanla bir ilim olarak değerlendirilen fal inanışı, Osmanlı toplum hayatında hemen her sosyal tabakanın başvurduğu bir inanış olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta öyle ki Osmanlı sarayında bu tür işler için müneccimbaşı adıyla anılan bir görevli bile bulunmaktaydı. Halk arasında “esnaf” kimliği taşıyan remilciler, falcılar bulunmaktaydı.⁵⁴ Bilindiği gibi şairimiz Zâtî de remilcilik yaparak geçimini sağlamaktaydı. Remil, geleceğe yönelik tahminlerin yapıldığı bir fal çeşididir. Remle bakmak için; bir kâğıda veya kolay

⁵² Sennur Sezer, Osmanlı Fal ve Falname, İlliyet Yayınları, İstanbul 1998, s. 9.

⁵³ Pertev Naili Boratav, age, s. 122.

⁵⁴ Sennur Sezer, age, s. 10.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

olsun diye bir tahtaya kum konur, üzerine rastgele dört sıra nokta atılır. Daha sonra noktalar ikişer ikişer birbirleriyle çizgi çekilerek birleştirilir. Her sıranın sonunda açıkta tek nokta kalırsa bir tarafa bir işaret konur. Açıkta nokta kalmamışsa bu sefer çizgi çekilir. Böylece bütün noktalar birleştirildikten sonra ortaya çıkan şekle göre anlam çıkarılırdı. ⁵⁵ Zâtî, remille ilgili beyitlerde sevgilinin güzelliğini ve güzellik unsurlarından olan yanağını birlikte düşünür. Kendisi de bir remmâl olan Zâtî'nin bahtı sevgilinin güzelliği ve yanağı gibi aydınlıktır.

Gönülde 'arızun tutdum zamîrüm bil didüm remmâl
Didi kim tutduğun Zâtî gülistân-ı müzeyyendür (279/5)

Mihr-i hüsnün dilde tutdum reml aturdum sabâh
Gün gibi rûşen zamîrün didiler remmâller (475/6)

Bu Zâtî seyr-i nokta-i garrâ bilür diyu
Levh-i 'izârunuzda nokat dökdi hâlünüz (529/5)

Yıldız falı, el falı, kâğıt falı, iç organlar falı, kuş falı, kum falı, zar falı, ateş falı, su falı, ihtilac, çay ve kahve falı...⁵⁶ gibi birçok fal çeşidinin bulunduğu Osmanlı toplumunda falnâmeler de yazılmaktaydı.⁵⁷ Bu falnâmelerden bazıları Kur'an falına dayanmaktaydı. Buna göre manevi yönden bir mana çıkartarak karara varmak isteyen bir kimse abdest aldıktan sonra Kur'an'ı eline alır, Kur'an'ın rastgele bir sayfasını açar, sağ taraftan baştan üç satır okur ve manaya göre bir netice çıkarır.⁵⁸ Tabî Kur'an falına değişik şekillerde bakıldığı da oluyordu.

Kendisi de bir falcı olan Zâtî, divanında bu konudaki inanışlara da yer vermiştir. Zâtî, fal konulu beyitlerde "ferruh-fal, ferhunde, taliÖ, saÖ"d, hÿsin" ifadeler kullanılarak falın olumlu

⁵⁵ Abdülaziz Bey, age, s. 368.

⁵⁶ Mehmed Aydın, "Fal", TDVİA, Cilt :12, TDV Yayınları, İstanbul 1995, s. 135.

⁵⁷ Fal ve çeşitleriyle ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. : İ. Hakkı Aksoyak, Kefeli Hüseyin-Râz-nâme, Journal of Turkish Studies, Volume XIII, Harvard University, 2004.

⁵⁸ Abdülaziz Bey, age, s. 364.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

çıkacağına işaret eder. Kur'an falıyla ilgili beyitlerde sevgilinin yüzünün genelde Mushaf'a yani Kur'an'a benzetildiği görülür.

Açdı cemâli mushafını 'îd ile bahâr
Ferhunde oldu tâli'ümüz fâlümüz sa'îd (121/2)

'Arz iderse mushaf-ı hüsnin eger kim Zâtîyâ
Tâli'üm ferhunde vü fâlüm sa'îd eyler Hüseyin (1189/5)

Mushaf-ı hüsnün bu gün keşf eyledün yüz şevk ile
Ey kamer-tal'at yine ferhunde-fâl itdün beni (1489/6)

Halk arasında yaygın olan bir diğer fal türü de ihtilâc falıdır. Kimi organların istek dışında oynaması (göz segirmesi vb.) için yapılan yorumlar bu fal türünün özünü oluşturur.⁵⁹ Zâtî de göğsünün seğirmesini talihinin açılacağına yormak suretiyle bu inanişe gönderme yapar.

Sîne segrür sehm irür gâlib kemân-ı yârdan
İhtilâcum Zâtîyâ devlet nişânın depredür (444/5)

Aynı zamanda kendisi de bir remmâl olan şair, rüyasını yorumlatmak üzere bir meslektaşının yanına gider.

Düşde gördüm zülfünü remmâle vardum subh-dem
Didi miskîn bu gice bir ejdehâdur gördüğün (754/3)

amanların yitiklerden haber almak için kullandıkları araçlardan biri de aynadır. Bir anlamda su falına benzeyen ayna falına, Zâtî divanında da rastlamaktayız. air; sevgilisine aynaya bakmasını ister, sonucun ne olacağını kendisi de bilmemektedir.

Zâtîyâ ol mâh varsun bir zaman seyr eylesün
Görelüm âyîne-i devrân ne sûret gösterür (194/5)

⁵⁹ Sennur Sezer, age, s. 13.

Büyü, maji, efsun, tılsım gibi isimlerle de anılan sihir de, binlerce yıllık geçmişi bulunan bir halk inanışıdır. Sihir; aslında muska, efsun, tılsım gibi büyüünün bir çeşidi sayılmaktadır. Bir kimseye kötülük yapmak, bâtılı hak göstermek gibi sebeplerle yapılan sihir için değişik yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemlerden biri de; birbirine âşık olunması istenen iki kişinin isimlerinin Süryanice olarak hiç kullanılmamış bir nala yazılmasıyla gerçekleşir. Nal, daha sonra ateşe atılır ve hocalar okurlar. Böylece o iki kişi birbirine âşık olurmuş. Ayrıca kötülüğü istenen birinin ismi de nalın üstüne yazılarak ateşe atılmış. Böylece o kişi ızdırıp ve acı çekermiş.⁶⁰ Bazen de sevgiliye tez kavuşmak için ateşe nal atılarak büyü yapılmış.⁶¹

Zâtî, sevgilinin kendisine acı çektirmek için ateşe nal atmak suretiyle sihir yaptığını söylemektedir.

Na'l saldun âteşe cânını teshîr itmege

Sînesini Zâtî'nün çîgnetdün ata ey nigâr (290/5)

Sînemi çîgnetdi ol çâbü-k-süvârüm atına

Cânı teshîr itmek için na'l saldı âteşe (1258/2)

Büyü yapan kadınlara halk arasında cadı denmektedir. Onay, cadıyı şöyle tanımlamaktadır. “Gûyâ saç telleriyle sihir yapan kadın. Edebiyatımızda bir görüşte insanı büyüleyen, câzibeli, oynak dilber yerinde ve göz, gamze, saç vasfında kullanılmıştır.”⁶² Bu tanımlamanın yansımaya Zâtî'nin beyitlerinde aynen rastlamaktayız. Büyüyle ilgili hususlar, Zâtî'nin şiirinde sevgilinin güzellik unsurlarıyla birlikte düşünülmüştür. air, sevgilinin gözünü cadıya benzetir. Bâzen de şiiri vasıtasıyla büyü sözler söyleyen Zâtî, başkaları tarafından cadı olarak nitelendirilir. Tâbiî şiirinin büyü olmasının sebebi yine sevgilinin gözleridir.

Zâtiyâ sihr ile cādû gözi gönlüm alalı

Beni sehhar sanur kim ki görürse gazelüm (941/5)

⁶⁰ Ahmet Talât Onay, age, s. 344.

⁶¹ Âmil Çelebioğlu, “Kültür ve Edebiyatımızda Ay”, Eski Türk Edebiyatı Ara tırmaları MEB Yayınları, İstanbul 1998, s. 680.

⁶² Ahmet Talât Onay, age, s. 133.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Gözün vafında bir sihr idüp efsûn okudum ki anı
Görenler didiler şâ'ir degüldür Zâtî câdûdur (449/5)

Bir gazel didüm harâmî gözlerün vafında kim
Dir gören sihr eylemiş Zâtî zihî sihr-i halâl (837/5)

Bir gazel tasnîf kıldum çeşm-i dil-ber üstine
Zâtîyâ 'âlemde efsûn okıdum sihr eyledüm (1001/5)

İnanışa göre cadılar, büyü yaparken saç tellerini kullanırlar. Saçla büyü yapanlar, düşmanın saçından bir miktar alarak sabuna sarar, üzerine bir iğne veya benzeri bir şey saıplarmış. Daha sonra kör bir kuyuya veya ateşe atırlarmış.⁶³ Zâtî de bu uygulamaya telmihte bulunmaktadır. Ateşe atılan saçtan, sevgilinin saçlarına benzeyen yılan şeklinde bir duman çıkmaktadır.

Saçun vafında bir sihr itdi kim tûmârını Zâtî
Eger şem'a fetil itse duhânın şekl-i mâr eyler (394/5)

Bu tür büyülerle, varlıkların insanların gözünde farklı görünmesi de amaçlanır. İnsanlar, büyüyle sevdiği bir kişiyi kötü bir sûrette görebilir. Aşağıdaki beyitte göz ve saç bir arada kullanılmak suretiyle sihirden bahsedilmiştir. Sevgilinin dağınık saçları, şairin gözünde sihrin etkisiyle yılan gibi görünmektedir.

Meydân-ı 'ârızında ki ola zülfi târ-mâr
Sihri ile çeşminün görünür cümle târı mâr (317/3)

Dualarla İlgili inanışlar

Dua, İslam dininde bir ibadet olduğundan toplum hayatında her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Müslümanlar genelde başlarına gelecek kötü şeylerden korunmak, sağlıklı olmak, dinin emrettiği şekilde yaşamak, maddi ve manevi ihtiyaçlarını gidermek ve daha birçok sebepten Allah'a el açıp dua ederler. Duaların Osmanlı

⁶³ Abdülaziz Bey, age, s. 372.

sosyal hayatında bu kadar etkili olması, ister istemez dualarla ilgili bazı inanışların da ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Bu bağlamda, Kur'an-ı Kerim'in yirmi dördüncü sûresi olan Nûr sûresi ve bu sûreye adını veren Nûr âyeti meşhurdur. Nûr sûresinin 35. âyeti olan Nûr âyetinin meali şöyledir: "Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nûrunun misali sanki içinde mişkât bulunan bir lâmbadır. Lâmbada bir sırça içindedir, sırça sanki incismi bir yıldızdır ki, doğuya da, batıya da ait olmayan, mübarek bir ağaçtan, bir zeytinden tutuşturulur. Onun yağı, neredeyse kendisine bir ateş dokunmasa bile ışık verir. Bu, nûr üstüne nûrdur. Allah, nuruna dilediğini hidayet eder ve insanlar için misaller verir. Allah, her şeyi bilendir."⁶⁴ Yazır'ın, "bi(Allah, h11(l)-16.31 Tf7.4719 0 TD0 Tc0 Tw()Tj/F8 1 Tf.3807 0 TD.058 Tc

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Yavuz gözden anı hıfz itmek için sadr-ı pür-nûrî

Du'â-yı Nûr yazılmış gümüştenden levhadur sâfi (1782/3)

Nûr duası, sevgilinin güzellik unsurlarının yanısıra halk inanışlarında önemli bir yeri olan sihir ve büyü ile birlikte de zikredilmiştir. Halk inanışlarında büyü, sihir, nazar, tılsım, muska gibi uygulamalarda Kur'an âyetlerinin de kullanıldığı bilinmektedir. Büyü ve sihirle uğraşan insanlar yaptıkları işlere dinî bir hüviyet kazandırmak amacıyla Kur'an âyetlerini de kullanmışlardır. Bu amaçla kullandıkları âyetlerden biri de Nûr âyetidir. Yukarıda daha önce de belirttiğimiz gibi büyü işi ile uğraşanlar sihir yaparken bir dâire çizerler ve bazı özel dualar okuyarak amaçlarına ulaşmaya çalışırlar. İşte sihir yapmak için kullanılan dualardan biri de Nûr duasıdır.

air; ayın etrafındaki hâleyi, sevgiliyi büyülemek için çizilmiş bir daireye benzetir. Bilindiği gibi teshîr etmek, “bir daire içinde tütsüler yakıp efsûn ve duâlar okuyarak matlûbu elde etmeye”⁶⁶ denmektedir. Bu dâire içinde sihir yapmak için okunan dualardan biri de Nûr duasıdır. Zâtî, bu sayede sihirle ilgili bir inanışa gönderme yapmıştır.

Çevresinde görünen hâle degül mâh ol mehi

Dâ'ire çizmiş du'â-yı nûr ile teshîr ide(1295/2)

Nûr duasıyla ilgili bir diğer inanış da, mezarlarla ilgilidir. Buna göre Nûr duası, kabre konursa ölü için bir şefaatçi olacaktır. Bu dua sayesinde kabir aydınlanacaktır. Nûr duası ile ilgili ifade edilen bu tür inanışlar, Osmanlı toplum hayatında etkili olmuş, kabirlere Nûr duası konmuştur. Zâtî de Nûr duasıyla ilgili inanışları ve uygulamaları şiirine aksettirmiştir.

Ko du'â-yı nûr yirine yazup düşnâmını

Kabrüme mihrünle ölürsem eger ey âfitâb (73/2)

Du'â-yı Nûr yirine kodururdu mezârında

Eger kim cân virürken işideydi Enverî şî'rüm (940/5)

⁶⁶ Ahmet Talât Onay, age, s. 439.

Yukarıdaki beyitte şairin özellikle “Enverî”den bahsetmesi de dikkat çekicidir. “Enverî” kelimesi bilindiği gibi “nûr” kelimesinden türetilmiştir.

Zâtî divanında dua ile ilgili geçen inanışlardan bir diğeri de “duâ-yı seyf” terkibi ile ifade edilen kılıç duasıdır. İnanişâ göre kılıçların daha keskin olması, daha çok düşman öldürmek ve kılıç darbelerinden korunmak için kılıçların üzerine çeşitli dualar yazılmıştır.

Klasik şiirimizde kılıç daha çok sevgilinin gamzesi ile birlikte zikredilir. Zâtî’ye göre sevgilinin gamzesi “duâ-yı seyf” yazılı bir kılıca benzemektedir.

Râstî ey gamze sen bin cân deger bir tîrsin
Yâ du’â-yı seyf yazılmış güzel şemşîrsin (1023/1)

Aşağıdaki beyitte kılıç duasının sevgilinin gamzesiyle birlikte kullanıldığını görmekteyiz. Sevgilinin gözleri, üzerinde kılıç duası yazılan bir kılıca benzetilmektedir. Tabî bu bakış kılıcının muhatabı âşıktır.

Ey perî sihr ile çeşmün gamzeni geh tîr ider
Geh du’â-yı seyf okur bir hûş güzel şemşîr ider (222/1)

air, sevgilinin yolunda can vermek için üzerinde du’â-yı seyf yazılı olan kılıç ile ölmeyi arzulamaktadır.

Ol du’â-yı seyf hakkı bile al gel tîgüni
Yolına can virmedür bana hey âfet ârzû (1231/2)

Bir başka beyitte şair, duâ-yı seyf terkibi yerine “âyet-i şemşîr” terkiibini kullanır. Aşağıdaki beyitlerde Zâtî, sevgili başını kesse de aşkından vazgeçmeyeceğini söylemektedir.

Kesersen başını Zâtî be-hakk-ı âyet-i şemşîr
Kesilmez tîg-i ‘ışkundan cihândan inkıtâ’ eyler (363/5)

Du’a-yı seyf hakkı için kesersen başını Zâtî
Kesilmez senden ey hûnî cihândan inkıtâ’ eyler (395/5)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Yukarıda ifade edildiği gibi kılıç duası sayesinde daha çok düşman öldürüleceğine inanılmaktadır. air de sevgiliden rakîbin başının kesilmesi için üzerinde seyf duası yazılı olan kılıca benzettiği bakışlarını kullanmasını istiyor.

İçme and ey gözi cellâd rakîbün başına
Kerem it seyf du'âsı hakîçün anı kes e (1302/5)

Dualarla ilgili bir diğer inanış da, seher vakti yapılan duaların Allah tarafından kabul edileceğidir. Seher vaktinin kutlu olduğuna ve bu vakitte yapılan duaların mutlaka kabul edileceğine inanılır. Kur'an-ı Kerîm'de Zâriyât Sûresi 18. âyetinde "Ve seher vakitleri, hep istiğfar ederlerdi."⁶⁷ şeklinde ifade edilen bu inanış, klasik şiirimizde de yansımaları bulmuştur. Bu vaktin duâ ve istiğfarların kabul edilmesi için en uygun vakit olduğu Kur'an'da açıkça ifade edilmiştir.⁶⁸

Zâtî de bu inanıştan yola çıkarak seher vaktinde duâ etmektedir. Elbette bu duânın tek bir amacı vardır. O da sevgilinin yüzünü görmek, onu kavuşmak ve bu sâyede aşk derdine şifa bulmaktır. Aşağıdaki beyitlerde seher vakti, sevgilinin yüzünün güzelliğiyle ilgili olarak düşünülmüştür.

Zâtî yüzün görürsen yârun visâlin iste
Dirler seher deminde makbûl olur du'âyı (1512/5)

Cân yüzün gördükce kapundan ider bûsen taleb
Subh-dem dârü'ş-şifâda derde dermân istenür (336/4)

Sevgilinin yüzü aydınlıktır. Bu yüzden sevgili ortaya çıkınca karanlık sona erecek, sabah olacaktır. Zâtî'ye göre de bu vakitte yapılacak duâlar mutlaka kabul olacaktır.

Feryâduna irerse nigârun du'âlar it
Ey dil seher irişse du'â müstecâb olur (403/3)

⁶⁷ Elmalı M. Hamdi Yazır, age, cilt. 6, s. 578.

⁶⁸ Age, cilt 6, s. 582.

Halk arasında gökte bir kapı olduğu, bu kapının kıyamete dek açık olacağı inancı yaygındır. “Hâcet kapısı”⁶⁹ olarak da nitelendirilen bu kapı açık olduğu sürece dualar kabul edilecektir. air de bu inanca vurgu yapar.

Kabûl oldu du’ân ey dil açuk buldum der-i kasrın
Hudâdan vuslatın iste ki gök kapısı açuktur (463/3)

Hâcetüm oldu kabûl açdum der-i kasrun senün
Gök kapısı ey melek bu gün açuktur var ise (1266/4)

Hayvanlarla ilgili inanışlar

Hayvanlar, divan şiirinde çeşitli efsane ve inanışlara konu olmuştur. Özellikle yılan konusunda klasik şiirimizde birçok inanışa yer verilmiştir. Bu inanışlardan en yaygın olanı daha önce de ifade ettiğimiz gibi yılanların hazinelerin bekçisi olduğu inanışıdır. Bu konuya hazinelerle ilgili inanışlardan bahsederken değindiğimiz için bu bölümde yer vermeyeceğiz.

Klasik şiirimizde rengi ve şekli dolayısıyla daha çok sevgilinin saçlarıyla birlikte zikredilen yılanla ilgili olarak Zâtî, farklı inanışlara da divanında yer vermiştir.

Bunlardan biri de yılanın özellikle zümrülden kaçtığı inanışıdır. İnanışa göre zümrüt yılanın gözlerini kör edermiş.⁷⁰

Sînemde yine körlüğüne mâr rakîbün
Bir nice zümürüd kodı ahcârı habîbün (809/1)

Bilindiği gibi yılan sürüngen bir hayvandır. eytanın yılan kılığına girerek Hz. Âdem ile Hz. Havva’nın cennetten kovulmasına sebep olduğuna ve bu yüzden cezalandırıldığı için de ayaklarının olmadığına inanılır. Bu inanıştan yola çıkarak yılanın ayağını gören kişinin ölünce cennete gideceğine, dualarının kabul edileceğine ve sağlığında iken bey veya sultân olacağına inanılır.⁷¹

⁶⁹ Pertev Naili Boratav, age, s. 55.

⁷⁰ Tahir Olgun, *Divan Edebiyatının Bazı Beyitleri ve Hâhona Dair Edebî Mektuplar* (Hazırlayan: Cemal Kurnaz), Akçağ Yayınları, Ankara 1995, s. 77.

⁷¹ Ahmet Talât Onay, age, s. 462.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Zülfün altında gelür bir gün hatun didüm ana
Ol yılan ayağıdur anı gören sultân olur (381/3)

Zülfi altında görürsen hattın iste vuslatın
Ejder ayağı görünse müstecâb olur du'â (11/3)

Karınca da, divan şiirinde çeşitli efsânelere ve inanışlara konu olmuş bir hayvandır. Kur'an-ı Kerim'in 27. sûresi "Neml" sûresidir. Hz. Süleyman ile karıncaların kıssasının geçtiği bu sûrede anlatılanlar divan şiirinde de konu edinilmiştir. Halk arasında karıncalar rızka ve berekete delâlet eder.⁷² Bu yüzden olsa gerek karınca duası, evlerde ve özellikle dükkânlarda muska şeklinde yazılıp asılır. Bu sayede duanın bulunduğu mekânın bereketinin artacağına inanılır.⁷³

Karınca yukarıda sayılan özelliklerinin yanısıra kanatlanmasıyla da divan şiirine konu olmuştur. "Karıncanın kanatlanması zevâlinin yakın olduğuna delâlet eder"⁷⁴ inancı halk arasında yaygındır. Yani karıncanın kanatlanması ölümüne sebep olmaktadır.⁷⁵ Bundan dolayı bu olay halk arasında pek hayra yorumlanmaz. Zâtî de, karıncanın kanatlanmasıyla Allah'ın bela vereceğine işaret etmektedir.

Sanma ki sana târi dilâ kol kanad ola
Bir mûr kim kanatlana Tanrı belâ virür (295/4)

Klasik şiirimizde daha çok kebızter, ham%om, ham%gibe isimlerle anılan güvercin, eskiden özellikle haberleşme vasıtası olarak kullanılan bir hayvan olması sebebiyle günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası olmuştur. Zeki bir hayvan olduğu için uzaklara götürülüp bırakılsa bile tekrar gelip rahatlıkla yuvasını bulur.⁷⁶ Postacılığının yanısıra divan şiirinde; mu'allak denen taklaları, etinin lezzetli olması gibi özellikleriyle de anılır. Divan şiirine yansıyan en önemli özelliklerinden bir diğeri de güvercinlerin ve diğerkuşların Ka'be'nin

⁷² Kemâleddin Demîrî, *Hay%otYÖl-Hayey%Öl* (Tercüme : Rahmi Serin), Pamuk Yayıncılık, İstanbul 2001, s. 380-381.

⁷³ Ahmet Talât Onay, age, s. 283.

⁷⁴ Age, s. 283.

⁷⁵ Kemâleddin Demîrî, age, s. 377.

⁷⁶ Age, s. 289.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

üzerine konmamasıdır. Bu inanış bize Türk destanlarında da var olan bir olayı hatırlatmaktadır. Bu Destânı'nda, Makedonyalı İskender tarafından işgal edilmek istenen Balasagun şehrinin tılsımlı olduğu ve bu yüzden kuşların üzerinden öteye geçemedikleri anlatılır. Destâna göre Türk Hakanı İskender, İskender'le anlaştıktan sonra "...Balasagun Öa dşndÿ. Şu Kalesini tahkim etti ve ehir halinde gelitirdi. Bÿtÿn bunlarö yaptöktan sonra dñre bir de tölsöm koydu. Bu tölsöm şyle bir tölsömdö ki her yanda duyuldu. Leylekler dñre kadar geldikleri zaman tölsöm yÿzÿnden daha şteye ge•emediler a amadölar"⁷⁷ Destandaki Balasagun şehrinin üzerinden leyleklerin geçememesi, güvercinlerin Ka'be'nin üzerinden geçememesi ve Ka'be'nin üzerine konmamaları inanışına çok benzemektedir. Birbirinden bağımsız iki olayın taşıdığı bu ortak yön, halk inanışlarına da yansımıştır. Buna göre de Ka'be'nin üzerinde kuşların ve diğer uçucuların konmasını engelleyen bir hava dolaşımı vardır. Ka'be'nin çevresinde yaşayan, Ka'be'ye asla konmayan bu güvercinlere "Kebûterân-ı Harem" denmiş ve müslümanlar tarafından saygı gösterilmiştir.⁷⁸ Divanında halkın günlük yaşamına ve inanışlarına dair birçok unsura yer veren Zâtî de, güvercinlerin Ka'be'nin üzerine konmamasına telmihte bulunmuştur.

Kuş uçmaz gökde âhumdan kebûter Ka'beye konmaz

Kim ilte bilmezsin mektûbümü senden yana kıblem (955/7)

Zülfün ucu yirde vü niçün gönül hüsnündedir

Çün hümâ irmez yire konmaz kebûter Ka'beye (1400/4)

Gök cisimleriyle ilgili inanışlar

İnsanlar, ilk çağlardan bu yana tabiat olaylarıyla yakından ilgilenmişlerdir. Özellikle gökyüzündeki cisimlere ve gökyüzünde meydana gelen olaylara çeşitli anlamlar yüklemişlerdir. Bilimsel olarak açıklayamadıkları olayları "uğurlu veya uğursuz" şeklindeki yaklaşımlarla açıklamaya çalışmışlar, zaman içinde astroloji başlığı altında gök cisimlerinin hareketlerini yorumlamaya başlamışlardır. Dinî ve bilimsel hiçbir temeli olmayan bu yorumlar, günlük yaşamda

⁷⁷ M. Necati Sepetçioğlu, Türk Destanları, Toker Yayınları, İstanbul 1978, s. 115.

⁷⁸ Ömür Ceylan, Kuşlar Dönüşü: Osmanlı Kuşları Kapı Yayınları, İstanbul 2007, s. 108.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

etkili olmuştur. Bu bağlamda gök cisimlerinin insanların yaşamı üzerinde etkili olduğuna inanılmıştır.

Klasik şiirimizde; Kur'an'ın âyetlerinde⁷⁹ ve hadislerde⁸⁰ geçen göğün yedi kat olduğuna dair inancın yanısıra göklerin dokuz kat olduğu görüşüne dayanan Batlamyus'un görüşü de etkili olmuştur. Bu görüşe göre dünya merkezdedir, diğer yedi seyyâre ve bunların üzerindeki iki felek ile oluşan dokuz felek dünyanın etrafında dönmektedir. İnsanların başına gelen olumlu veya olumsuz olaylar

Yâ Rab ramazân ayı gibi eyle muharrem

Çün itdi sefer ol mehi sen sakla kazâdan (1144/3)

Yıldızlarla ilgili bir diğ er inanı da, yıldız kaymasının uğursuzluk olarak yorumlanmasıdır. Yukarıda daha önce ifade ettiğimiz gibi eski inanı a göre herkesin bir yıldızı vardır. Eğer gökte bir yıldızın kaydığı görülürse, o yıldızın sahibi olan ki inin öldüğü ya da kısa bir süre sonra öleceğine inanılır. ⁹⁰ Kısacası yıldız kayması uğursuzluk olarak telâkki edilmi tir. Bu inanı a gönderme yapan Zâtî, yıldızının kaymasıyla talihinin bozulduğunu söylemektedir.

Ya umuz Zâtî döküldi yire mânend-i ihâb

Yâr rahm eylemedi dü di bizüm yılduzumuz (593/5)

Eski astronomi inanı na göre herkesin gökte bir yıldız vardır ve kaderi bu yıldızın ay, gezegenler, burçlar vb. gök cisimleriyle olan durumlarına (menzil) göre değ iir. ⁹¹ Zâtî de eğer sevgilisiyle kar ıla ırsa yıldızının uğurlu bir menzile gireceğine ve böylece bahtının açılacağına inanmaktadır.

Gün gibi kar udan ol meh çıkagelse Zâtî

Gün toga ba umuza ola sitâre ferrûh (106/7)

Kadir Gecesiyle İlgili nanişlar

Zâtî divanında kutsal gecelerden özellikle Kadir gecesine ait inanı lardan da bahsedilir. Kur'an'ın ifadesiyle bin aydan daha hayırlı olarak nitelendirilen bu gece hakkındaki inanı lardan en önemlisi; bu gece boyunca bütün kâinatın sükûnet içinde olacağıdır. Kadir gecesinde ağaçlar secde eder, sular da uyurmu. ⁹²

Eglen sevâd-ı i'rüm ile gitme çağ çağ

Ey mâh kadr gicesi akar sular turur (208/3)

Bu gice seyr-i zülfün ile gön lüm eglenür

Eyler akar sular eb-i Kadr olıcak karâr (452/3)

Serv-i surâhî itmez idi secde gâlibâ

Bu gice Kadr gicesi olmasa ey nigâr (452/2)

⁹⁰ Pertev Naili Boratav, age, s. 24.

⁹¹ A. Atillâ entürk, agm, s. 150.

⁹² Ahmet Talât Onay, age, s.270.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Kadir gecesinde yapılan dualar kabul edilecektir.

Dirler du‘â olur eb-i Kadr olsa müstecâb

Rûzî kıla visâlünü bu gıce Girdigâr (452/4)

“İner peyderpey melekler ve ruh onda. İzniyle Rablerinin her bir emri için.”⁹³ meâlindeki âyete göre Kadir gecesinde melekler sabaha kadar yeryüzüne inip çıkacaklardır. Zâtî, bu âyete telmihte bulunmak sûretiyle sevgilisini bir meleğe benzetir.

Zâtî yire melekler iner leyl-i Kadrde

Girürse gönlüme bu gıce yiridür o yâr (452/5)

Şeytanla İgili nanışlar

Zâtî, insanlığın ezeli ve ebedi dümanı olan eytanla ilgili olarak divanında halk inancılarına yer vermiştir. eytanın, ölümcül hastaların başında imanını almak için suyla beklediğine inanılır. Bu nedenle hastanın başının ucunda devamlı olarak su bulundurulur ve bir yakınının su vermesi istenir. eytanın hastanın hararetinden istifade ederek su teklif etmek sûretiyle imanını almak istemesine Zâtî de telmihte bulunmuştur.

Dôstdan tîği ile dü mân kesmesün ey dil seni

Hastaya eytân sakın su gösterür îmân alur (280/3)

eytanın, ölecek kişinin imanını almasını engellemek için hastanın yakınları ve imam tarafından hastaya telkinde bulunulur. Bunun için hastaya devamlı olarak kelime-i ehadet getirilir. Hasta rahat can versin diye başında özellikle Yâsîn-i erif okunur.

Alursa destine ey dil ol âfet ok u yâsını

Alur cânun sana benden vasıyyet okı Yâ-Sîni (1589/1)

Zâtî, can vereceği zaman kendisine telkini sevgilisinin yapmasını ister. Bu sâyede son nefesine kadar imanını koruyacaktır, hatta ölümden dolayı can acısı bile duymayacaktır.

Cân virürken bana telkîni sen eyle didüğüm

Dôstun ‘ayb eyleme son demde îmân istenür (336/2)

⁹³ Kadr Sûresi, 97/4

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Cân virürken umarın telkîni cânân eyleye
Dôstlar gönli kimün son demde îmân istemez (567/5)

Zâtî bîmâruna telkîni sen it ölür iken

A k ehidi olan Zâtî de cenaze namazının kılınmamasını istemektedir. Çünkü inanı a göre ehitlerin cenaze namazı kılınmaz.

‘I k ile cân virenün yohsa namâzın mı kılar

Zâtî kirpükleri olmu o nigârün saf saf (631/5)

Yukarıda daha önce ifade ettiğimiz gibi ehitler sorgusuz sualsiz cennete gideceklerdir.

Didüm çok ‘â ık öldürdi rakîb-i kâfirün cey i

Ayıtdı kim gazâda cân virenlere hisâb olmaz (500/4)

Zâtî divanındaki bir diğer halk inanı na göre insanların isimleri gökden inmi tir. Muhtemelen bu inanı Kur’an’da geçen bir âyetten kaynaklanmaktadır. Âyetin meâlinde öyle denilmektedir: “Ve Âdem’e bütün isimleri öğretti...”⁹⁵ Zaman içinde İslâmî gelenekte çocuklara isim verilirken Kur’an’a ba vurulduğunu görmekteyiz. İsimlerin gökden indiğine dâir inanı bu geleneğin bir uzantısı olarak ortaya çıkmı olabilir. A ağıdaki beyitlerde bu inanı n yansımaları görünmektedir.

Gökden iner lakab ki iye yine Zâtî’ye

Yârun i igi kelbi diyu ad dakdılar (153/5)

Yara dı kûyun itlerinün adı Zâtî’ye

Ey meh meseldür âdeme gökden iner lakab (56/5)

Yukarıdaki beyitte ikinci mısradaki geçen “âdem” kelimesi tevriyeli olarak dü ünüldüğünde Bakara Sûresi’nde geçen âyete telmihte bulunduğu anla ılmaktadır.

Âhir zaman, kıyametin kopacağı zamandır. Âhir zaman, eski astrolojiye göre devr-i kamer olarak nitelendirilen zaman dilimidir. Kıyamet, devr-i kamerin sona ermesiyle kopacaktır. Bu devirde fitne ve fesat artacaktır. Dinî kaynaklarda büyük ve küçük alametler sayılarak âhir zamanın özellikleri belirtilmi tir. Bu alametlerden biri de insan ömrünün kısılacığıdır.

⁹⁵ Bakara Sûresi, 2/31.

Didüm ki devr-i ruhunda zülfün ko kesme ‘ömrüm dırâz olsun
Didi ki devr-i kamerde ‘ömri idüp durur Hak ziyâde kûtâh (1377/2)

Kıyametle ilgili bir diğer inanı a göre de yer ile gök birbirine karı acak, yıldızlar yere dökülecektir.

Kadem bas hey kıyâmet yüzüme yir eylesün kevkeb
Disünler kim kıyâmet geldi döküldi yire kevkeb (55/1)

İnanı a göre kıyamet Cuma günü kopacaktır.
‘Âlemi itdi helâk ol serv-kâmet cum’a gün
Râst dirler bu sözi kopar kıyâmet cum’a gün (1170/1)

Halk arasında insan uzuvlarının bazı özellikleri ve istem dı ı hareketleri deği ik manalarda yorumlanmı tır. Bu yüzden olsa gerek insan uzuvlarındaki bazı deği ikliklerin bir olmu u, bir olanı, ya da bir olacağı haber veren belirtiler olduğuna inanılır.⁹⁶ Bunlardan biri de kulakta meydana gelen deği ikliklerle ilgili inanı lardır. Buna göre:

- Kulağı çınlayan ki i uzak bir yerde kendisinden söz edildiğine inanır.
- Sağ kulağı kızaran ki i, birinin kendinden iyilikle, sol kulağı kızaran ise kötülükle söz ettiğini anlar.⁹⁷

Günümüzde hâlen yaygın olan bu inanı a dair örnekleri Zâtî divanında da görmekteyiz.

Dôst cân nakdini çaldurduğumuz andı meger
Çınlayup kulagımız def gibi kızdı yüzümüz (503/4)

Dôst cân nakdini çaldurdugumı andı meger
Kulagum çekilüben kızdı yüzüm niteki def (631/2)

⁹⁶ Pertev Naili Boratav, age, s. 31.

⁹⁷ Age, s. 31.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Cân nakdini çaldurdugumu andı meger yâr
Yüzüm kızuban çınladı def gibi kulagum (924/3)

Eskiden halk arasında akarsuya bakmanın insana ferahlık ve ne e verdiği inandırımı . A ağıdaki beyitte bu inanı çerçevesinde Zâtî, iirini bir akarsuya benzetmi tir. air, iirini okuyanların kalbine ferahlık ve ne e geleceğini ifade etmektedir.

Senün nazm-ı revân-bah un görenler dirler ey Zâtî
Safâ virür ki inün kalbine hak bu ki akar su (1222/7)

Yine halk inanı larına göre akarsu nasıl insanın ruhuna ferahlık verirse, temiz havanın ve suyun olduğu yerde de sıtma olmayacağına inanılır.

Âh eyleyüben ağlar iken ditredi sôfi
Bir yerde ki hûb âb u havâ ola teb olmaz (520/4)

Sonuç

Zâtî divanından yola çıkarak verdiğimiz örneklerden anla ılaacağı gibi divan iirinde, halk inanı ları çe itli vesilelerle konu edinilmi tir. Zâtî, ya adığı döneme ait halk inanı larını iirinde estetik değerler çerçevesinde ba arıyla kullanımı tir. Bu bakımdan halk kültürüne ve inanı larına ait öğeler, Zâtî'nin iirine önemli ölçüde kaynaklık etmi tir.

Diğer divan airlerinin eserlerinde de halk kültürü ve inanı larının kullanımıyla ilgili yapılacak ara tırmalar, bize divan iirinin toplumdaki ve günlük ya amdan kopuk olmadığını aksine bizzat hayatın içinde olduğunu gösterecektir. Zaten bir airi veya ona ait bir eseri değerlendirirken onu toplum ya amından ve kültüründen soyutlayarak anlamak mümkün değildir. Hangi dönemde ya arsa ya asın bir airin içinde ya adığı toplumun kültüründen, inançlarından, adetlerinden, alı kanlıklarından etkilenmemesi dü ünülemez. Divan airleri de içinde ya adıkları toplumun ya amına ait özellikle sözlü kültür ürünlerinden hakkıyla istifade etmi lerdir. Ya adıkları toplumun kültürüyle ekilleyen divan airleri, çe itli vesilelerle halk kültüründen ve sözlü edebiyat geleneğinden faydalanmışlardır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Divan airleri, halk kültüründen istifade ederken estetik değerler çerçevesinde bir anlatım biçimi kullanmıştır. Bu yüzden klasik şiirimiz incelenirken her beytin, her mısranın hatta her kelimenin üzerinde hassasiyetle durmak gerekir. Bu hassasiyetin gösterilmemesi neticesindedir ki divan şiiri çoğu kez toplumdan ve günlük yaşamdan soyut olmakla suçlanmıştır. Halbuki divan airleri, halk kültüründen ve yaşamından edindiği imajları, iç dünyalarında süzdükten sonra söz malzemesiyle estetik bir ekilde okuyucuya aktarmayı başarmıştır. Bu bakımdan klasik şiirimiz irdelendiğinde görülecektir ki içinden çıktığı toplumun kültürüne, geleneklerine, duygu ve düşünce dünyasına, inanışlarına dair birçok bilgiye ulaşmak mümkündür. Bu bilgilere ulaşılması; Osmanlı toplumunu tanımamıza, geçmişten günümüze halk kültüründeki değişimleri gözlemlememize yarayacak ve daha da önemlisi edebî metinlerin bir toplumu anlamada ve tanımada ne kadar önemli olduğunu gösterecektir.

KAYNAKÇA

- Abdülaziz Bey, Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri, İkinci Kitap, (Hazırlayanlar: Kazım Arısan, Duygu Arısan Güney), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.
- AKSOYAK İ. Hakkı, Kefeli Hüseyin-Râz-nâme, Journal of Turkish Studies, Volume XIII, Harvard University, 2004.
- ANDREWS Walter, Şiirin Sesi, Toplumun Sesi, Çeviren : Tansel Güney), İletişim Yayınları, İstanbul 2000.
- ARSLAN Mehmet, “Zâtî’nin şiirlerinde Mu’ammâ Benzeri Bazı Harf ve Kelime Oyunlarına Dair”, Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri, Kitabevi, İstanbul 2000, s. 302-318.
- AYDIN Mehmet, “Fal”, TDVİA, Cilt :12, TDV Yayınları, İstanbul 1995, s. 138-141.
- BORATAV Pertev Naili, Türk Halkbilimi II, 100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar), Gerçek Yayınevi, İstanbul 1973.
- CEYLAN Ömür, Kuşlar Dönüşü: Osmanlı Şiir Kuşları Kapı Yayınları, İstanbul 2007.
- ÇAVU OĞLU Mehmed ve TANYERİ, M. Ali, Zâat’ın Divanı, 3. Cilt İÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1987.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

- ÇAVU OĞLU Mehmed. (2001), “Zâtî”, *İA*, Cilt: XIII, MEB Devlet Kitapları, Eski ehir 2001, s. 464-467.
- ÇAVU OĞLU Mehmed, *Necati Bey Divanõnõn Tahkik Kitabevi*, İstanbul 2001.
- ÇELEBİOĞLU Âmil, “Karacaoğlan’da Divan iiri Hususiyetleri”, *Eski Tÿrk Edebiyatõ Ara tirmalarõ* MEB Yayınları, İstanbul, 1998, s. 711-723.
- ÇELEBİOĞLU Âmil, “Manilerle Divan iirinde Ortak Hususiyetler”, *Eski Tÿrk Edebiyatõ Ara tirmalarõ* MEB Yayınları, İstanbul 1998, s. 725-737.
- ÇELEBİOĞLU Âmil, “Kültür ve Edebiyatımızda Ay”, *Eski Tÿrk Edebiyatõ Ara tirmalarõ* MEB Yayınları, İstanbul 1998, s. 677-689.
- ÇIBLAK Nilgün, “Halk Kÿltÿrÿnde Nazar, Nazarlık ve Bunlara Ba lõ Uygulamalar”, *Türklük Bilimi Ara tirmaları (TÜBAR)*, Sayı:15 (2004), s. 103-125.
- ÇOBANOĞLU Özkul, *Tÿrk Halk Kÿltÿrÿnde Memoratlar ve Halk İnan larõ* Akçağ Yayınları, Ankara 2003.
- DENİZ Sebahat (1992). *16. Yÿzyõl Bazõ D”võnlerinin Tÿrk•e D”võnlarõnda Kozmik Unsurlar (B”ok”-Fuzl”*, Hay”ol” Beg, Nev””, Yahy”o Beg Marmara Üniversitesi, Türkiyat Ara tirmaları Enstitüsü Yayınlanmamı Doktora Tezi, İstanbul.
- DOĞAN Muhammet Nur, “Klasik Türk Edebiyatında Osmanlı Hayatının İzleri”, *Eski Şiirin Bah•esinde Alternatif Yayınları*, İstanbul 2005, s. 45-55.
- DİLÇİN Cem, “Türk Kültürü Kaynağı Olarak Divan iiri” *Tÿrk Dili*, Sayı 571 (1999), s. 618-626.
- Kemâleddîn Demirî, *Hay”otÿõl-Hayey”te* (Tercüme : Rahmi Serin), Pamuk Yayıncılık, İstanbul 2001.
- KURNAZ Cemal, *Tÿrkÿden Gazele Halk ve Divan ŐiirininMÿ terekleri tzerine Bir Deneme* Akçağ Yayınları, Ankara 1997.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

- KYTB-i Sitte Hadis Ansiklopedisi (Hazırlayan: İbrahim Canan), Akçağ Yayınları, Ankara (?).
- LEVEND Agah Sırrı, Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumları (Enderun Kitabevi, İstanbul 1984).
- LEVEND Agah Sırrı, Türk Edebiyatı Tarihi Cilt I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.
- LEWIS Raphaela. (1973), Osmanlı Türkiyesi Önde Gündelik Hayat, âdetler ve Gelenekler (Çeviren: Mefkure Poroy), Doğan Karde Yayınları, İstanbul 1973.
- OLGUN Tahir, Divan Edebiyatının Bazı Beyitlerinin İzahına Dair Edebî Mektuplar (Hazırlayan: Cemal Kurnaz), Akçağ Yayınları, Ankara 1995.
- ONAY Ahmet Talay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar İzahı (Hazırlayan: Cemal Kurnaz), Akçağ Yayınları, Ankara 2000.
- ÖZKAN Ömer, Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı (Kitabevi, İstanbul 2006).
- PALA İskender, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, L&M Yayınları, İstanbul 2003.
- SEPETÇİOĞLU M. Necati, Türk Destanları (Toker Yayınları, İstanbul 1978).
- SERDAROĞLU Vildan, Sosyal Hayatımızda Zorunlu Divanî Dil (SAM Yayınları, İstanbul 2006).
- SEZER Sennur, Osmanlıda Fal ve Falname (Milliyet Yayınları, İstanbul 1998).
- SİPAHİ Abdulkadir (2006). Türk Halkınanlarında Bütün ve Bütünle İlgili Uygulamalar, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ENTÜRK Ahmet Atilla, "Klasik Osmanlı Edebiyatı I ığında Eski Âdetler ve Günlük Hayattan Sahneler I", Türk Dili, Sayı :495 (1993), s. 174-188.
- ENTÜRK Ahmet Atilla, Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare Ve Sabiteler (Burçlar), Türk Düşnyası Araştırmaları Sayı : 90 (1994), s. 131-179.
- ÜLKEN Hilmi Ziya, "Türk Folklor Araştırmaları", Türk Folklor Araştırmaları, I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Bakanlık Basımevi, Ankara 1974, s. 35-39.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

TARLAN Ali Nihad, Z%ot" Divanđ. Cilt, İÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1967.

TARLAN Ali Nihad, Z%ot" Divanđ. Cilt, İÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970.

TOLASA Harun, Ahmed PaãÖnõşir Dÿnyasõ Akçağ Yayınları, Ankara 2001.

YAZIR Elmalılı M. Hamdi, Hak D"ni KurÕan DiliAkçağ Yayınları, Ankara 1995.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*